

Dějiny charitativní činnosti

Dávný starověk a antika

- Pravěcí i antičtí lidé vnímali nemoc a její léčení v úzké souvislosti se svými náboženskými představami. Nemoci byly vnímány jako působení nadpřirozených sil, jejich léčba měla magické rysy. Proto byla především záležitostí kněžské třídy.
- V Egyptě provozovali lékařství kněží. Kolem chrámů se soustřeďovaly lékařské školy. O úrovni egyptského lékařství máme svědectví z papyru Ebers, který pochází z poloviny 2. století př. Kr. Jde o soupis léčebných procedur a receptů na různé léky, v nichž jsou propojeny reálné prvky (olej, balzám) s prvky magickými (krycí tuk, křídlo netopýra). Bohem egyptské medicíny se stal Imhotep, původně královský hodnostář ze třetí dynastie (kolem r. 3500 př. Kr.).
- V Babylonii se kladl v medicínské praxi poměrně velký důraz na astrologii. Soupis léčiv z 21. stol. př. Kr. nalezený v Nippuru svědčí o vyspělém lékařství. Chammurabiho zákoník stanoví honoráře za jednotlivé lékařské zákroky a zmiňuje právní odpovědnost lékařů.
- Mezopotámští lékaři měli povědomost o nakažlivosti chorob. Neznali však příčiny.
- Lékařství ve starověkém Řecku bylo inspirováno egyptskými a babylonskými vzory. Z Homérových eposů víme, že léčení bylo především záležitostí bohů. Řeckým bohem lékařství se stal Asklépios, který byl uctíván i ve starověkém Římě. V jeho chrámech se provozovala především zařikávací a magická léčebná praxe.
- V 5. stol. př. Kr. žil největší antický řecký lékař Hippokratés, který svoji lékařskou školu založil důsledně na empirii. V pozadí tohoto kroku stála filozofie, která vymanila člověka z mytologického vnímání světa.
- K dalšímu rozvoji lékařské vědy došlo v antickém Římě. Ucelený systém vytvořil lékař Galén (2. stol. po Kr.). V císařském Římě se objevili specialisté: gynekologové, zubaři, na ušní a oční choroby apod.
- V Římě se setkáváme s něčím, o čem by se dalo mluvit jako o ošetřovně. Někteří lékaři je měli ve svých domech. Dokonce v nich i ubytovávali. Nikoliv však zadarmo. Lékaři se dělili na ty, co léčili a na ty, co se věnovali výuce nových lékařů.
- Léčení byli pouze majetní lidé a otroci, o nichž se předpokládalo, že ještě budou užiteční.

Doba církevních otců

- Podle svědectví sv. Ignáce Antiochijského (+ 107) měli charitativní činnost ve svých obcích na starosti biskupové. Charitativní úkoly biskupa by se dali zrekonstruovat následovně:
Rozdělovat spravedlivě almužny mezi sirotky, vdovy, postižené a cizince bez prostředků.
Pečovat o opuštěné a nemocné bez rozdílu, zda se jednalo o přátele či nepřátele, místní nebo cizí.
Pečovat o výchovu sirotků, o jejich adopci do nových rodin, o jejich sňatky a uplatnění v životě.
Pokoušet se najít práci pro ty, kdo byli bez práce.
Sytit hladové a odívat nahé.
Pomáhat těm, kdo byli uvrženi do vězení.
Poskytovat pohostinství cizincům.
Pečovat o řádný pohřeb křesťanů do země.
Organizovat sbírky na pomoc pronásledovaným a na podporu ostatních církevních obcí postižených pohromou nebo pronásledováním.
- Pro realizaci těchto úkolů začali biskupové velice brzy zřizovat diakonie. Charitativní službou se zabývali především jáhni, vdovy a panny, ale rovněž hrobníci a správci pohřebišť. Rozsah péče byl obrovský. Například za papeže Cornelia (kolem r. 250) pečovala římská církev o 1500 chudých a v Antiochii kolem 3000 chudých.

- Po roce 313 se situace církve změnila. Začala postupně ovlivňovat ducha a fungování státní správy.
- Císař Konstantin zakázal mučení dlužníků a zadržování jejich mrtvol jako prostředek k vymáhání dluhů a usmrcování či prodávání novorozenců dětí. Císař Justinián zakázal kvůli dluhům zavřít do žaláře matku dětí. Důležité bylo právo azylu.
- Majetek církve byl pokládán za majetek chudých. Svatý Ambrož píše císaři Valentiniánovi, že majetek církve je určen pro výdaje na podporu chudých a potřebných.
- Církev v této době zřizovala mnohé ústavy pro poutníky, nemocné, odložené novorozence, sirotky, staré lidi apod.

Středověk

- Mezi 5. a 7. stoletím probíhalo v západní části římské říše stěhování národů. To s sebou neslo rozklad základních společenských struktur. Hlavními ochránci Říma byli papežové, kteří se museli potýkat s přežitím jeho zbídačelých obyvatel. V Římě působilo na konci 8. století 18 diakonií, kde se lidé mohli vykoupat a najíst.
- Středisky života tehdejší společnosti byly kláštery, které uchovávaly kulturní dědictví minulosti. V jejich knihovnách se uchovala také díla starověkého lékařství.
- V jednotlivých opatstvích se rozvíjelo tzv. mnišské neboli klášterní lékařství. Jedním z center bylo benediktinské opatství Monte Cassino.
- Významná představitelka mnišského lékařství je svatá Hildegarda z Bingen (+ 1179). Mimo jiné sepsala dvě díla věnovaná medicíně: *Causae et curae* a *Physica*. *Physica* vyšla později tiskem. Její pojetí medicíny vycházelo z mystických zdrojů a z celostního pohledu na člověka.
- V této době platilo pravidlo, že jedna čtvrtina z majetku církve byla věnována na potřeby chudých.
- Další formou charitativní služby církve bylo postupné vymýcování válek mezi šlechtickými rody. Biskupské synody určovaly dny, v nichž bylo zakázáno bojovat a těchto dnů bylo stále více. Významnou úlohu v tomto úsilí hrály třetí řády. Členové třetích řádů nesměli nosit zbraně a doprovázet své pány na válečné výpravy.
- Charitativní činností bylo též vykupování otroků, kteří se díky četným válkám objevovali na tržistištích. Z českých dějin víme, že otroky vykupoval sv. Václav a sv. Vojtěch.
- Od 11. století dochází k rozvoji nemocnic (špitálů). Přispělo k tomu zakládání rytířských řádů, jejichž úkolem bylo chránit církev, vdovy, sirotky, nemocné, chudé a poutníky. Tato ochrana neměla pouze vojenskou povahu, ale projevila se rovněž zakládáním špitálů a leprosárií. Druhým faktorem byl rozvoj měst.
- Vedle rytířských řádů se rozvíjela tzv. ošetřovatelská bratrstva. Nejvýznamnějším bylo hnutí bekyní. Byly to vdovy a dívky, které se věnovaly službě bližním. Bekyně byly předzvěstí ženských charitativních kongregací, které vznikaly především v 18. a 19. století.
- Charitativní činnost obsahovala též půjčování peněz za malý nebo vůbec žádný úrok. Toto provozovali především františkáni v 15. století, protože židovské peněžní ústavy půjčovali na velmi vysoký úrok (až 50 %). Židé ale tehdy nemohli pracovat jako řemeslníci ani nemohli obdělávat půdu.
- Velký duchovní impuls k rozvoji charity znamenal vznik žebravých řádů. Např. sv. František z Assisi kladl velký důraz na identifikaci s ukřižovaným Kristem. To vedlo k hlubšímu vnímání skutečnosti, že v trpícím člověku je přítomný Kristus a služba trpícím je vlastně službou jemu.
- U nás založila významný špitál Na Františku sv. Anežka Česká, která rovněž založila Rytířský řád křižovníků s červenou hvězdou. Po tomto založení se začaly zakládat špitály i v dalších částech naší země.

Renesance a baroko

- V 15. a 16. století se projevila v charitativní činnosti církve krize. Stalo se tak díky novému pohledu na svět a člověka, který s sebou přinesla renesance. Renesanční humanismus vyvýšil člověka a rozvolnil jeho vazbu na Boha. Hodnota člověka byla určena jeho užitečností a produktivitou. Gotika viděla v chudých a nemocných trpícího Krista, renesance pohlížela na tyto lidi jako na lenochy, podvodníky a potencionální kriminální živly.
- Tato mentalita pronikla i mezi členy špitálních bratrstev a podvracela jejich úsilí o pomoc těm, kdo to potřebovali. Nemocnice byly často ve velmi zanedbaném stavu, proto starost o ně přebírala města nebo stát. Úpadek postihoval i klérus, který místo na charitu věnoval peníze na svoji reprezentaci a zábavu.
- V této situaci začal svou reformu Martin Luther. Podle dobové mentality měl zato, že církev by se měla věnovat především duchovní oblasti a všechny ostatní úkoly (tedy i charitu) by měla převzít vrchnost.
- Vrchnost zabírala církevní majetek a nepokračovala v zásadě, že jedna čtvrtina z jeho výnosu má být dána chudým. Například v Anglii byla zabírána církevní půda, na níž hospodařili drobní zemědělci. Ti byli vyhnáni a na této půdě se začaly chovat ovce, jejichž vlna šla dobře na prodej. Města během několika let zaplavili bezdomovci.
- Ústup církve z charitativní oblasti předznamenal její ústup z každodenního života, ze světa vědy i z praktického života lidí.
- Tento stav byl zapříčiněn jednak Lutherovým učením o tom, že ke spáse stačí víra a skutky nejsou potřeba, jednak zabíráním církevního majetku světskou mocí, jednak náboženskými válkami té doby.
- V katolické církvi se charita opět obnovila po Tridentském koncilu (1546 – 1563) v druhé polovině 16. století.
- S její obrodou je spojeno několik jmen:
Svatý Karel Boromejský (1538 – 1584): byl arcibiskupem v Miláně. V době morové epidemie šel příkladem v ošetřování nemocných.
Svatý Jan z Boha (1495 – 1550): zakladatel Milosrdných bratří. Ve válce proti Turkům se naučil ošetřovat nemocné. Po návratu do Španělska na vlastní kůži zažil hrůzy špitálu. Na tento popud začal ošetřovat nemocné v Granadě. Pronajal si dům a se svými společníky se věnoval péči o nemocné. V roce 1540 založil řád Milosrdných bratří.
Svatý Kamil de Lellis (1550 – 1614): se narodil v Itálii. Po čtyřicet let měl otevřenou ránu na noze, která se nehojila. Strávil hodně času v nemocnicích a tato zkušenost ho přivedla ke službě nemocným.
Svatý Vincent de Paul (1581 – 1660): věnoval se zejména chudým a sirotkům, ale rovněž nemocným a vězňům. Za válek v letech 1648 – 1653 organizoval pomoc zpusťšeným krajům. Pomocí tištěných letáků shromáždil v Paříži finanční dary pro tamní zbídačené obyvatelstvo. Založil Společnost milosrdných sester. Jeho dílem a spiritualitou se inspirovala řada zakladatelů dobročinných mužských i ženských kongregací v 19. a 20. století.
- V roce 1866 byli sv. Jan z Boha a sv. Kamil de Lellis prohlášeni za patrony nemocnic a v roce 1930 za patrony ošetřovatelů. V roce 1885 papež Lev XIII. prohlásil sv. Vincenta de Paul patronem všech katolických charitativních sdružení.

Devatenácté a dvacáté století

- Společenské poměry se začaly výrazně měnit s Velkou francouzskou revolucí v roce 1789. Ve Francii chtěla nová vláda centralizovat veškerou chudinskou péči. V roce 1794 byly zrušeny všechny soukromé nadace a jejich výnos byl soustředěn do státní pokladny. Ta však byla „bezedná“ a tak po třech letech bylo jasné, že tento projekt zkrachoval. Proto staré nadace byly částečně obnoveny.
- U nás provedl obdobnou reformu císař Josef II. Všichni věřící měli přispívat do tzv. farních chudinských fondů, v jejichž čele stál farář. Tyto fondy směly přijímat i dary a odkazy. V

Praxe byla zřízena zemská nemocnice, porodnice, chudobinec a jiné ústavy. Problém chudoby se tím však nevyřešil. Tato reforma však významně posunula charitativní službu k sekularizaci.

- V 19. století prošly Evropa a severní Amerika velkou proměnou, na jejímž konci stála průmyslová společnost. Vyrůstala úloha státu ve zdravotnictví, školství a sociální asistenci.
- Tato doba vynesla na světlo opět význačné osobnosti:

Svatý Don Bosco (1815 – 1888): zakládal oratoře pro bezprizorní dělnickou mládež (Salesiáni).

Adolf Kolping (1813 – 1865): v Německu vytvářel asociaci pro výchovu a vzdělávání dělníků a řemeslníků (Kolpingovo hnutí).

Tommaso Silvestri (1744 – 1789): založil první školu pro hluchoněmé.

- Ústavy pro hluchoněmé byly dlouhou dobu doménou církve. Například v Čechách a na Moravě byly všechny tyto ústavy až do roku 1916 výhradně církevní.
- Díky společenským a ekonomickým změnám se dostala do popředí charitativního díla otázka spravedlivého společenského uspořádání. V roce 1891 vyšla encyklika Lva XIII. Rerum novarum, která na jedné straně obhájí soukromé vlastnictví, na druhé straně obhájí právo dělníků na spravedlivou mzdu a odbory.
- V našich zemích se charitativní dílo zásluhou olomouckého arcibiskupa A. C. Stojana sjednotilo do Ústřední organizace charity. Nejprve na Moravě a posléze i v Čechách.
- V 19. století se situace charitativního díla výrazně změnila i v protestantském prostředí. Těž zde se začaly zakládat charitativní organizace.
- Nejvýznamnější představitelkou reformační diakonie je **Florence Nightingale**. Narodila se roku 1820. Věnovala se ošetrovatelské a osvětové činnosti. Založila první školu pro zdravotní sestry. Zemřela v roce 1910.
- Ve 20. století se na poli charitativní služby můžeme rovněž setkat s výraznými osobnostmi:
bl. Matka Tereza z Kalkaty (1910 – 1997): zakladatelka Misionářek lásky (1950) a Kongregace bratří misionářů lásky (1963).
svatý Pio z Pietralciny (1887 – 1968): založil v San Giovanni Rotondo Dům ulehčení utrpení.
Abbé Pierre (1912 – 2007): založil Emauzské hnutí pečující o bezdomovce.
Jean Vanier (*1928): zakladatel komunit Archa pro lidi s mentálním postižením.
Andrea Riccardi (*1950): zakladatel komunity Sant Egidio, která se zabývá charitativní činností.

Zdroj:

Prof. Ctirad Václav Pospíšil OFM: Teologie služby